

Извештај пројекта у складу са чланом 68. став 1. тачка 5а. и чланом 78. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“ бр. 36/09, 88/10 и 91/10) .

„ Повратак белоглавог супа на Попово поље у Херцеговину“.

Завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Република Српска
(уговор број: 07/1/692-102/10)

Институт за биолошка истраживања “Синиша Станковић”, Универзитета у Београду, Булевар Деспота Стефана 142, Београд

Аутор: др Саша Маринковић

Београд 2015.

Међународни значај

Лешинари су најугроженија група животиња на свету, више од половине врста нестаће у следећој деценији. У Азији је већ ишчезла већина врста лешинара због употребе диклофена у сточарству који је 400 пута отровнији за птице него за сисаре. У Африци управо нестају пред притиском ловокрадица слоноваче који постављају отров у ловину да би уништили лешинаре. Лешинари ефикасно и брзо ујутру проналазе места злочина и кружењем на небу изнад убијене животиње одају позицију ловокрадица чуварима. Покренута ја међународна кампања да се заустави даље уништавање ове значајне групе животиња која има важну санитарну улогу у природи. Европа суфинансира више програма поновног насељавања ишчезлих врста лешинара. На просторима где још егзистирају ове врсте примењују се највиши стандарди њене заштите. Данас у свету заштита лешинара има приоритет у заштити угрожених врста, а државе потписнице међународних конвенција обавезале су се да ће сарађивати на њиховој заштити и спроводити све неопходне мере да би спречиле њихов нестанак. Кровна организација Европе за доделу пројеката је ЕЕП, а мере које они донесу обавезне су да спроводе све чланице Европске Уније.

Опажања наших обележених птица потврдила су да сваки други белоглави суп на Балкану потиче из Србије.

Специјални резерват природе Увац је препознат у Европи као значајно уточиште за белоглаве супове на Балкану. Програм враћања ишчезле врсте белоглавог супа у Босну и Херцеговину је значајан за Европу па је покренута иницијатива да WWF Adriatic организује донаторску конференцију следеће године на Балкану за финансијску подршку програмима заштите и реинтродукције белоглавог супа у Хрватској, Босну и Херцеговини и Србији. Специјални резерват природе Увац је лидер у области заштите лешинара на Балкану, али треба тај успех сачувати. Заштита врсте од националног значаја, као што је белоглави суп, је један од најуспешнијих програм заштите угрожене врсте у Србији и учинио је резерват Увац познатим у Европи. Садашњи резултати омогућавају конкурисање за подршку програму Европске Уније. Србија би могла понудити организацију конференције на Увцу, где би учесници могли да се увере у успех програма. На основу прикупљених средстава на донаторској конференцији отвориће се могућност конкурисања за

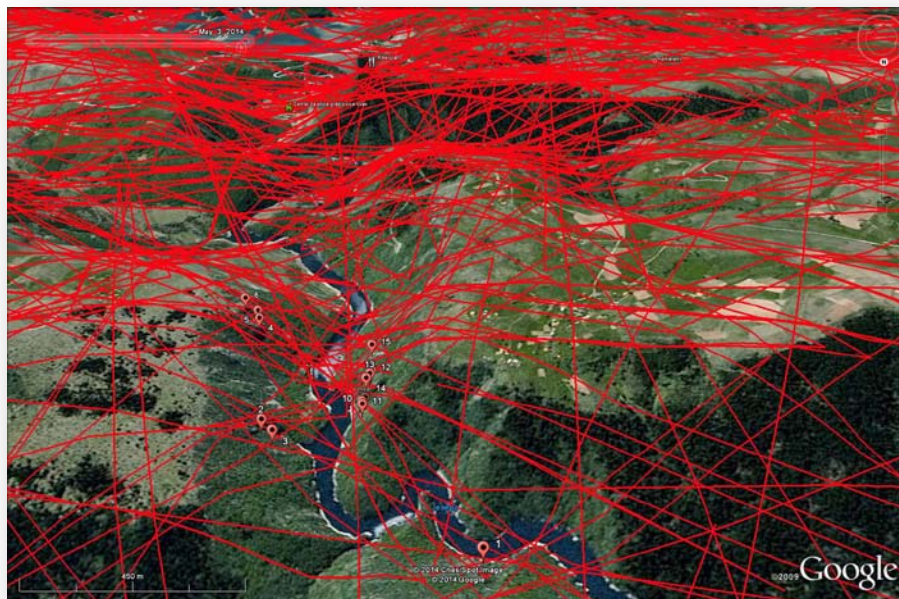

Извештај пројекта у складу са чланом 68. став 1. тачка 5а. и чланом 78. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“ бр. 36/09, 88/10 и 91/10) .

европски LIFE пројекат за враћање белоглавог супа у 2017. години. Директор др Јозеф Таварес је предложио да Vulture Conservation Foundation помогне реализацији програма враћања белоглавог супа на Балкану. Vulture Conservation Foundation је стручно тело за заштиту лешинара испред Endangered Europe species Project-а која одређује средства за заштиту угрожених врста и покретања LIFE пројекат за заштиту угрожених врста у Европи. Vulture Conservation Foundation води 5 LIFE пројекат у Европској Унији. Враћање белоглавог супа на Стару планину поред подршке Vulture Conservation Foundation подржан је од Бугарске која је већ укључена у два Европска LIFE пројекта у вези друге две врсте лешинара који су нестали код нас. Повезивање програма враћања белоглавог супа на Стару планину са програмом заштите белоглавог супа у Бугарској је перспектива овог програма. Општина Пирот се припрема за конкурисање за програм пограничне сарадње са Бугарском, што може обезбедити додатна средства из ИПА програма прекограничне сарадње у области заштиту природе са Бугарском.

Савремено стање програма мера заштите белоглавог супа у Србији

Програм истраживања популације белоглавог супа организовао је Институт за биолошка истраживања „Синиша Станковић“ од 1985. Истраживања су резултирала израдом програма мера заштите белоглавог супа 1991. Бројност белоглавог супа свела се на само 10 парова 1992. године са извесношћу потпуног нестанка врсте. Фондација за заштиту птица грабљивица је управљала основаним Специјалним Резерватом Природе Увац од 1995. и спровела предложене мере за заштиту белоглавог супа. Променом у финансирању научних институција, Фонда за заштиту животне средине Републике Србије преузео је суфинансирање пројекта „Мониторинг белоглавог супа *Gyps fulvus* у Србији“ (уговором број: 401-00-119/2007-01/1) који је реализовао Институт за биолошка истраживања „Синиша Станковић“. У раду на програму су учествовали Биолошки факултет Универзитета у Београду, СРП Увац и велики број институција. Програм који се реализовао до 2011. је омогућио нагли пораст популације белоглавог супа и створио услове за покретање програма расељавања ове врсте као начина управљања популацијом, па је Институт за биолошка истраживања покренуо два програма међу којима и пројекат Поваратак белоглавог супа на Попово поље.

Прекинуто је сателитско праћење белоглавог супа.

Извештај пројекта у складу са чланом 68. став 1. тачка 5а. и чланом 78. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“ бр. 36/09, 88/10 и 91/10) .

Током три деценије рада забележено је 1321 успешних гнежђења белоглавог супа у 208 гнезда у Србији. Обележено је крилним маркицама 219 младунаца, који су забележени 1712 пута а у 16 земаља са 648 опажања, међу којима су у највећем броју опажања из Израела, Бугарске и Грчке. Најдаље је отишао белоглави суп Алибаба до Јемена, на удаљеност од 3450 км. Птице из Србије бележене су у Француској, Италији, Мађарској, Естонији, Пољској, Турској и Саудиској Арабији поред земаља са Балкана, што је потврдило доминантан значај популације из Србији, првенствено за Балканско полуострво. Достигнути стандарди у раду су омогућили планирање програма расељавања белоглавог супа на просторе са којих се повукао у нашој земљи и конкурисање за европске пројекте. Без подршке државе није могуће да се реализује програм којим Србија враћа белоглавог супа у Републику Српску. Програм мониторинга белоглавог супа у Србији последње 4 године нема финансијску подршку државе, што је утицало да се постепено гасе примењене мере заштите и доведе у питање могућност успешног реализовања програма насељавања белоглавог супа у Републику Српску.

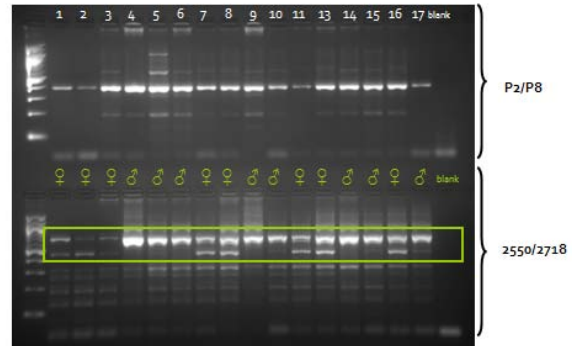
Видео-надзор у ресторану за белоглавог супа на Увцу није у функцији.

У склопу програма мера заштите подигнут је кавез 2008. Године, Центар за заштиту птица грабљивица у Резервату Увац, кроз који се вршила контрола и заштита популације белоглавог супа. Малобројност популације угрожене врсте обавезује нас на заштиту и враћање сваке јединке која је дошла у руке људи назад у популацију. Током 2011. кавез је оспособљен за потребе прикупљања дивљих птица из природе ради мониторинга популације и обезбеђења услова за реализацију програма реинтродукције белоглавог супа у Републику Српску. Данас је Центару за заштиту птица грабљивица промењена основна намена и више није у функцији, па се у нехуманим условима држи још неколико птица као туристичка атракција. Један број птица је поклоњен зоолошком врту Палић без јасног плана у сарадњи са зоолошким вртovima. Избегава се прихват птица нађених у природи којима је неопходна помоћ да се не би прикупљале птице за потребе програма расељавања. Једна од мера коју спроводимо је и формирање базе ДНК узорака за потребе праћења српске популације белоглавог супа. Услед престанка финансирања

програма мониторинга белоглавог супа 48 узорака чека средства за анализу полова и допуну ДНК базе узорака, која је неопходне за реализовање програма враћања белоглавог супа у Попово поље. Још једна од мера заштите, видео надзор на хранилишту за белоглаве супове није у функцији јер гашењем Фонда за заштиту природе РС није обезбеђено његово даље сервисирање. Постављен је сателитски одашиљач на белоглавог супа Константина 2011. После три године праћења, и поред исправних уређаја који су остали на птици, отказан је уговор за закуп сателита због недостатка средстава које је обезбеђивао Фонд за заштиту природе Србије. Посетилачки центар саграђеније 2012. и после три године није стављен у функцију и не постоји квалитетан образовни садржај који би се понудио посетиоцима и ђачким екскурзијама у СРП Увац. Постоје идеје да му се промени основна намена и да прерасте у друмски ресторан.

Залагањем Фондације за заштиту птица грабљивица и Института за биолошка истраживања „Синиша Станковић“ уз доста инпровизације и ослањањем на богату базу података одржала се примена мера неопходних за основно праћење популације. Настављен је програм обележавања и узорковања за мониторинг белоглавог супа и прикупљање информација за израду пописа популације. Управа СРП Увац омета и често недозвољава рад са птицама у кавезу да би се према законским одредбама прописано обележиле птице и увеле у евиденционе протоколе. Само ове године ангажована су 42 волонтера и остварена је сарадња са 18 организација за заштиту лешинара из других земаља у сакупљању неопходних информација. Подршка сарадника волонтера и донаторско финансирање преко Фондације за заштиту птица грабљивица омогућило је одржавање мониторинга у последње 4 године, али без подршке државе домети су ограничени а квалитет праћења се све више снижава. Ограничене и несталне финансијске могућности програма доводи у питање могућност развијање програма враћања белоглавог супа на Стару планину и у Републику Српску у оваквим условима. Бројност од 500 белоглавих супова утицала је да се стекне утисак да више не треба улагати у ова истраживања, што доводи у питање реализацију постигнутих стандарда.

Прекинут је рад на ДНК бази података од 2011.

Програм расељавања белоглавог супа

У колонији Увац је стабилна популација од око 500 птица и на граници је капацитета средине на овом локалитету, па се десетак парова сваке године не гнезде због велике густине популације. Белоглави суп је угрожена врста на Балкн и резултати постигнути на Увцу отворили су могућност да једино Србија може да врати ову врсту на Балкан. Белоглави суп је врста од националног значаја, корисна је врста јер врши санитарну улогу у природи и има економски и естетски значај за развој локалних заједница. И поред тога што хране за белоглаве супове има она се најчешће баца у депоније и спаљује и недоступна је птицама нарочито у зимском периоду. Од укупне количине морталитета у сточног фонду у Србији белоглавим суповима је доступно само 2,5% што указује на велики реални потенцијал у заштити ове врсте.

Извештај пројекта у складу са чланом 68. став 1. тачка 5а. и чланом 78. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“ бр. 36/09, 88/10 и 91/10) .

Сачувано јато се не шири спонтано, већ птице остају на окупу стварајући колоније велике густине као на Увцу што онемогућава даљи раст популације. Због нарушеног и фрагментисаног станишта белоглави суп више није у стању да се сам врати и освоји напуштене просторе па му морамо помоћи и унети га у некадашњи простор. Белоглави суп је врста зависна од човека, односно од примене мера заштите, и зато можемо прецизно управљати популацијом. Остављање хране за птице на за то предвиђеним местима је програм за повратак белоглавог супа и других врста лешинара које су ишчазле код нас. Институт за биолошка истраживања „Синиша Станковић“ покренуо је програме за расељавања белоглавог супа као једини начина за даљи несметани раст популације. Транслокацијом белоглавог супа на Стару планину населила би се сточарска планинска област источне Србије, где ја ова врста нестала пре 60 година и имала би значајну улогу у промовисању и развоју овог дела Србије. Министарство животне средине и просторног планирања је подржало овај предлог суфинансирањем пројекта (уговор број: 41-00-209/2009-01/1). Републички завод за заштиту природе РС није дао услове за реализацију овог програма од 2010., али жели и сам да допренесе успешности реализацији у оквиру својих овлашћења. Надамо се да ће и Управљач СРП Увац наћи свој интерес да се укључи у овај програм и да да своју неопходну сагласност, односно допринос.

Белоглави суп Вукан је прва птица пренет са Увца 28.09.2015. у Републику Српску.

Програм реинтродукције белоглавог супа у Републику Српску (уговор број: 07/1/692-102/10) је добио позитивно мишљење Завода за заштиту природе Србије, који се и сам заједно са Управљачем СРП Увац придружио напорима да Србија врати белоглави суп у Републику Српску као посебне везе у сарадња ове две државе. Овај догађај је обележен конференцијом за штампу одржаном 2. октобра 2015. као и промоцијом монографије Белоглави суп аутора Братислава Грубача. Покренут је договор о сарадњи два завода и управљача.

Белоглави суп је друштвена врста и није могуће вратити га уношењем појединачних птица. Приликом насељавања неопходно је формирати јато са изграђеним међусобним односима међу птицама пре пуштања. За формирање јата изграђен је кавез у станишту где се врши насељавање. Приликом формирања јата неопходно је водити рачуна о његовој полној и старосној структури. Птице се пуштају заједно као изграђена друштвена заједница способна да егзистира, што подстиче приврженос јата станишту, на ком су се некад гнездили белоглави супови, и које извесно поседује микроуслове за формирање колоније. Отварањем хранилиште за белоглаве супове омогућила би се егзистенција и изградила приврженост птица новом простору. Птице са израженом завичајношћу вратиће се саме на Увац који је удаљен 100 км и неће бити изгубљене за популацију. Формиран је Центар за насељавање белоглавог супа у селу Седлари које се налази преко пута историјске колоније у Поповом пољу. Направљен је кавез према стандардима за програме заштите белоглавог супа где је планирано

Извештај пројекта у складу са чланом 68. став 1. тачка 5а. и чланом 78. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“ бр. 36/09, 88/10 и 91/10) .

формирање јата за успостављање хијерархије и изградње међусобних односа међу птицама пре пуштања. Најмања неопходно јато за пуштање је од 6 до 8 птица, а поступак би се понављао 3 до 4 пута. Две птице које су спасене у природи на територији Републике Српске, опорављене су и прикључене овом програму. Птица прикупљена код Братунца обележена је и том приликом добила име Душанка (идентификациони бр. 700414), а птица нађена на Јахорини обележена је под именом Јаблан (идентификациони бр. 700418). Птице су уведене у неопходне протоколе и налазе се у кавезу спремне да помогну програм враћања белоглавог супа на Попово поље.

Министарство пољопривреде и заштите животне средине Србија је подржало програм и одобрило донацију првог примерака белоглавог супа Вукана ♂ из генерација 2011. (идентификациони бр. 700411 чип бр. 68805200045521). Белоглави суп Вукан је прва птица пренета из Србије 28. септембра 2015. године и повод је овог извештаја. Упућен је захтев за наставак реализације програма и пренос дуге птице Цилета ♀ из генерација 2012. (идентификациони бр. 7005364 чип бр. 68805200045523).

Према анкети 86% грађана жели повратак белоглавог супа на Стару планину.

Услови за реализације програма

Тренутно стање не обезбеђују услове за примену основне мере заштите белоглавог супа у Србији, израду мониторинга популације. Прекидом рада Фонда за заштиту природе РС. 2011. држава није нашла начина да подржи програм мониторинга популације белоглавог супа па је рад финансиран скромним средствима из приватних донација које не могу да обезбеде минимум услова за рад, већ је праћење склоно импровизацијама а резултати су ограниченог домета. Средства за маркирање и анализе узорака нису обезбеђена и процењујемо да ће праћења бити ускоро прекинута, ако се не наиђе на разумевање за опстанак овог програма. Управљач СРП Увац од 2013. је променио намену Центру за заштиту птица грабљивица, онемогућио рад на контроли птица и оспорава законску обавезу обележавања и праћења птица, не разумевши њихов значај за заштиту белоглавог супа и за СРП Увац који је због ове врсте заштићен. Да би заштићено природно добро било друштвено оправдано поред заштите угрожених врста и њихових станишта обавезна је и њихова едукативна улога уз развијање образовних садржаја. Програм за Повратак белоглавог супа на Стару планину од 2010. чека да Завод за заштиту природе Србије да услове за рад. Завод за заштиту природе не може да руководи програмом

Извештај пројекта у складу са чланом 68. став 1. тачка 5а. и чланом 78. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“ бр. 36/09, 88/10 и 91/10) .

расељавања супова, јер би то био сукоб интереса. Завода за заштиту природе има улогу надзора у оваквим програмима и овлашћења за издавања дозвола га онемогућава да он врши истраживања. И програм повратка белоглавог супа у Републику Српску је био блокиран од 2011. године да би ових дана кренуо са реализацијом па смо пренели прву птицу.

За реализовање програм заштите и расељавања белоглавог супа неопходно је враћање стандарда контроле популације који су били у пракси до 2011. године. Враћање Центру за заштиту птица грабљивица у првобитно стање и стављање безбедне клопке у функцију. За успешно конкурисање на Европски LIFE пројекат неопходно је уређивање заштићеног природног добра у циљу успостављање европских стандарда у којима поред контроле популације угрожене врсте мора да се развија и образовни садржај. Подршка програма Повратак белоглавог супа на Попово поље у Херцеговину и улагање Републике Српске нема даљег смисла ако се не уреди однос према мониторингу популације у Србији.

Ресторан за супове Увац Фото С. Прерадовић.